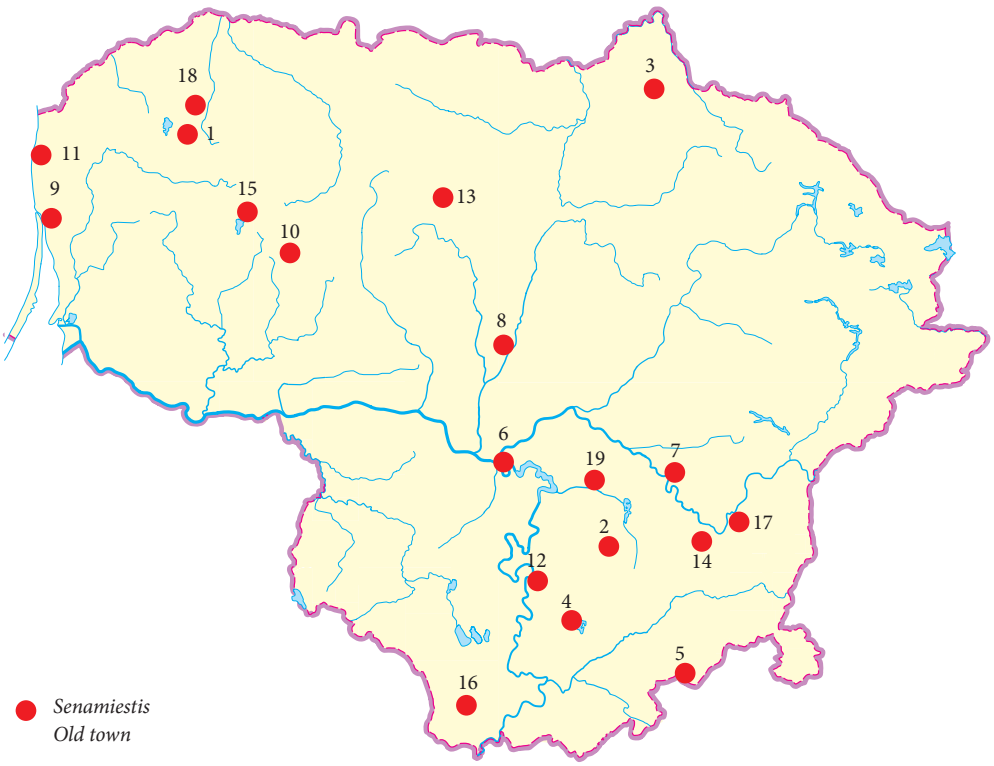
IX. Senamiesčiai
Old Towns

● *Senamiestis*
Old town

1. *Alsėdžiai*
2. *Aukštadvaris*
3. *Biržai*
4. *Daugai*
5. *Eišiškės*
6. *Kaunas*
7. *Kernavė*
8. *Kėdainiai*
9. *Klaipėda (ir VIII)*
10. *Kražiai*
11. *Palanga (ir II)*
12. *Punia (žr. VIII)*
13. *Šeduva*
14. *Trakai (ir X)*
15. *Varniai*
16. *Veisiejai (žr. X)*
17. *Vilnius (ir V, VIII)*
18. *Žemaičių Kalvarija*
19. *Žiežmariai*

ALSĖDŽIAI

Asta Gerbutavičiūtė

Alsėdžių miestelio istorinė dalis

Alsėdžiai pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėti 1253 m. 1421 m. didysis kunigaikštis Vytautas dovanojo Alsėdžius ir ežerą pirmajam Žemaičių vyskupystės vyskupui. 1463–1471 m. Alsėdžių centre, ant piliakalniu laikomos kalvos buvo įsteigtas dvaras, kuris iki XIX a. vidurio buvo nuolatinė Žemaičių vyskupų rezidencija. Kaimo pobūdžio gyvenvietė į miestelį galėjo išaugti XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje. Alsėdžiai pažymėti ir 1526 m. Bernardo Vapovskio sudarytame Žemaitijos žemėlapyje. XVIII a. II pusėje Alsėdžiuose minima bažnyčia, špitolė, klebonijos trobesiai. Kai kur nurodoma, jog 1765 m. miestelyje jau veikė parapinė mokykla. 1789–1793 m. pastatyta nauja Alsėdžių bažnyčia.

XIX a. I pusėje Alsėdžių miestelis išaugo, išsiplėtė ūkinė veikla, jame įsikūrė žydai. 1867 m. sudarytas pirmas gana detalus Alsėdžių planas. Radialinį miestelio planą formavo keturios į turgaus aikštę sueinančios gatvės – Žemaičių Kalvarijos, Platelių, Plungės ir Telšių kryptimis. 1903–1905 m. sudegė mediniai dvaro rūmai, kurie po gaisro nebeatstatyti, jų vietoje 1939 m. pradėta statyti 6 kompleksų pradinė mokykla.

2013 m. Alsėdžių miestelio istorinėje dalyje (UK 17070, Plungės r.) buvo atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Jie vykdyti saugomoje Alsėdžių miestelio teritorijoje bei vizualinės apsaugos zonos PV ir PR dalyse. Žvalgomieji tyrimai Alsėdžių miestelyje vykdyti dviem etapais.

I etapo metu 2013 m. birželio–liepos mėnesiais saugomoje miestelio teritorijoje bei vizualinės apsaugos zonos PV dalyje tyrimai atlikti prieš įrengiant buitinių nuotekų įvadus nuo 2012 m. nutiestų magistralinių buitinių nuotekų tinklų linijų į privačius gyventojų sklypus (šurfai 1–32, 32 m^2 tyrimų plotas). I tyrimų etapo metu šurfais Platelių, Varduvos, Liepų, Telšių, Žaliojoje, Draugystės ir Pušyno gatvėse buvo tiriamos projektuojamų buitinių nuotekų tinklų įvadų vietos privačiuose gyventojų sklypuose.

II etapo metu 2013 m. rugpjūčio mėnesį žvalgomieji tyrimai atlikti miestelio vizualinės apsaugos zonos PR dalyje esančioje Sruojos gatvėje. Čia buvo tiriamos numatytos buitinių nuotekų šulinių vietos naujai suprojektuotoje buitinių nuotekų tinklų atkarpoje. Tyrimai vykdyti ties važiuojamosios kelio dalies ir privačių gyventojų sklypų ribomis (šurfai 33–36, ištirtas 4 m^2 plotas). Taip pat atlikti žvalgomieji tyrimai ir centrinėje saugomos miestelio teritorijos dalyje esančiame Alsėdžių vidurinės mokyklos stadione, rekonstrukcijos darbų vietoje (šurfai 37–46, ištirtas 10 m^2 plotas).

2013 m. vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu iš viso buvo ištirti 46 1 m^2 ploto šurfai (bendras ištirtas plotas 46 m^2). Tyrimų metu fiksuotų kultūrinių sluoksnių storis siekė 0,3–1,8 m. Archeologiniu požiūriu vertingas kultūrinis sluoksnis, datuotas XVII–XVIII a., fiksuotas šurfuose 3–8, 10, 13, 15–16, 18–19, 23–24, 32, 41, 43 ir 46.

Šurfas 3 tirtas į saugomą miestelio teritoriją patenkančioje sklypo Platelių g. 6 V dalyje. 0,65–1,1 m gylyje fiksuotas juodos žemės sluoksnis, kuriame aptikta žiestos ir apžiestos keramikos šukių, plytų nuolaužų. Kultūriniame juodos žemės sluoksnyje aptikti archeologiniai radiniai datuojami XVIII–XIX a.

Šurfas 4 tirtas centrinėje miestelio dalyje, Platelių g. 2 V dalyje. 20–30 cm gylyje fiksuotas

maišytas gelsvo žvyringo grunto bei rusvos žemės sluoksnis, kuriame aptikta pora XIX a. datuojamų keramikos šukių, kaltinė vinutė bei daugiabriaunio stiklinio butelio duženų. Po šiuo sluoksniu pasiektas rusvos žemės sluoksnis, kurio paviršiuje šurfo R dalyje, ties R sienele buvo atidengta smulkių akmenų bei raudonų plytų duženų sąvarta. Po akmenimis buvęs rusvos žemės sluoksnis fiksuotas iki 60 cm gylio. Jame surinkti keli smulkūs gyvulių kaulų fragmentai bei apžiestos neglazūruotos keramikos šukių. Sluoksnio apačioje fiksuotas apie 10–20 cm storio juodos degėsingos žemės sluoksnis, kuriame aptiktos kelios XVII a. plokštinio koklio ir keramikos šukės.

Šurfas 5 tirtas centrinėje miestelio dalyje, Varduvos gatvėje, tarp sklypams 4 ir 6 priklausančių gyvenamųjų namų. Šurfe fiksuotuose maišyto grunto bei juodos žemės kultūriniuose sluoksniuose 0,2–1,1 m gylyje aptikta XVII–XIX a. datuojamų radinių – dengtų glazūra žiestų bei neglazūruotų žiestos keramikos šukių.

Šurfas 6 tirtas saugomoje miestelio dalyje, Varduvos g. 5 R dalyje. Visame šurfo plote apie 40 cm gylyje fiksuotas 40 cm storio tamsiai rudos žemės sluoksnis, kuriame aptikta keletas glazūruotos ir neglazūruotos XVIII–XX a. datuojamos keramikos šukių bei keli smulkūs gyvulių kaulų fragmentai.

Šurfas 7 tirtas saugomoje miestelio dalyje, Varduvos g. 10 V dalyje. Šurfo paviršiuje buvęs pilkų žemių sluoksnis siekė 10 cm storį, po juo fiksuotas intensyvus 40 cm storio juodos žemės sluoksnis. Jame aptikta daug XVII–XIX a. datuojamų keramikos šukių, keletas koklių fragmentų, smulkių gyvulių kaulų fragmentų.

Šurfas 8 tirtas saugomoje miestelio dalyje, Varduvos g. 12 V dalyje. Apie 40–80 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus fiksuotas juodos žemės sluoksnis, kuriame aptikta keletas XVIII–XIX a. datuojamos žiestos glazūruotos keramikos šukių ir gyvulio kaulo fragmentas.

Šurfas 10 tirtas saugomoje miestelio dalyje, Varduvos g. 20 V dalyje. Po šurfo paviršių dengusiu velėnos sluoksniu, kurio storis siekė iki 10 cm, fiksuotas 40 cm storio pilkos žemės sluoksnis su gausiomis augalų šaknimis, kuriame surasta XVII–XIX a. žiestos keramikos šukių, puodyninio koklio fragmentų.

Šurfas 13 tirtas vizualinės apsaugos zonos ŠV dalyje, Liepų gatvės Š pakraštyje, sklypo 8 PR dalyje. Po velėnos sluoksniu, siekusiu apie 5–10 cm storį, visame šurfo plote fiksuotas gana intensyvus rudos žemės sluoksnis. Jo storis siekė 50 cm ir buvo fiksuojamas iki 55–60 cm gylio. Rudos žemės sluoksnyje surinkta XVII–XVIII a. apžiestos neglazūruotos bei žalia glazūra dengtos žiestos keramikos šukių.

Šurfas 15 tirtas centrinėje miestelio dalyje, Varduvos g. 2 P dalyje. Nuėmus šurfo paviršių dengusį 20 cm storio velėnos bei povelėninį juodos žemės sluoksnį, pasiektas 40 cm storio pilkai rudos žemės sluoksnis. Jame aptiktos kelios XVII–XIX a. neglazūruotos apžiestos bei žiestos keramikos šukės, plokštinio koklio kaklelio fragmentas.

Šurfas 16 tirtas centrinėje miestelio dalyje, sklypus Varduvos g. 2A ir Telšių g. 1 jungiančioje veja apsodintoje pievoje. 70 cm gylyje šurfo ŠV dalyje ties šurfo Š sienele atidengtas medinio rąsto fragmentas. Atidengto rąsto lygyje 70 cm gylyje likusioje šurfo dalyje fiksuotas drėgnas žvyringas gruntas su degėsių priemaišomis. Sluoksnyje, kurio storis siekė 40 cm, rasta keletas apdegusių dirbinių – XVII–XVIII a. smulkios apžiestos keramikos šukių bei gyvulių kaulų fragmentų.

Šurfas 18 tirtas saugomoje miestelio dalyje, Telšių g. 11 ŠV dalyje. 1,4–1,8 m gylyje fiksuotas drėgnas tamsiai pilkos molingos žemės

sluoksnis. Jame surinkta daug žiestos keramikos šukių, geležinių dirbinių bei jų fragmentų, pora gyvulių kaulų bei stiklo duženų. Visi šie radiniai datuojami XVIII–XX a.

Šurfas 19 tirtas saugomoje miestelio dalyje, Telšių g. 4A aplinkoje. Po šurfo paviršiuje buvusia velėna fiksuotas 1,1 m storį siekiantis pilkų žemių sluoksnis su itin gausiomis augalų šaknimis. Šiame sluoksnyje rasta XVII–XVIII a. molinės čerpės dalis bei keletas žiestos keramikos šukių.

Šurfas 23 tirtas vizualinės apsaugos zonos V dalyje, Žaliojoje gatvėje, sklypo 5 ŠR dalyje. 40 cm gylyje pasiektas tamsiai rudos žemės kultūrinis sluoksnis, kurio storis siekė 95 cm. Jame surinkta keletas smulkių keramikos šukių bei žalia glazūra dengto, augaliniu ornamentu dekoruoto XVII a. plokštinio koklio fragmentas.

Šurfas 24 tirtas vizualinės apsaugos zonos V dalyje, Žaliojoje gatvėje, sklypo 3 ŠR dalyje. 60 cm gylyje buvo pasiektas tamsiai rudos žemės sluoksnis, kurio storis siekė 30–40 cm, ir buvo fiksuojamas iki 0,9–1 m gylio. Sluoksnyje rastos kelios XVII–XIX a. apžiestos keramikos šukės.

Šurfas 32 tirtas saugomoje miestelio teritorijoje, Pušyno g. 3 ŠV dalyje. 10–60 cm gylyje fiksuotame pilkos bei juodos žemės sluoksnyje surinkti archeologiniai radiniai – neglazūruotos apžiestos keramikos bei kelios glazūruotos keramikos šukės, stiklinės taros dužena, datuojami XVII–XX a.

Šurfas 41 tirtas Alsėdžių vidurinės mokyklos stadiono Š dalyje, projektuojamoje naujo bėgimo tako R atkarpoje. 50–60 cm gylyje pasiektas intensyvus juodos žemės kultūrinis sluoksnis. Jis fiksuotas iki tiriamo šurfo dugno, siekusio 1,5 m gylį nuo dabartinio žemės paviršiaus. Fiksuotame juodos žemės kultūriniame sluoksnyje aptikta žiestos glazūruotos bei neglazūruotos apžiestos keramikos šukių, keptuvės su kojelėmis duženų, žalia glazūra dengtų plokš-

1 pav. Šurfo 41 kultūriniame sluoksnyje aptikti archeologiniai radiniai.
A. Gerbutavičiūtės nuotr.

Fig. 1. Finds from the cultural layer in test pit 41.

2 pav. Šurfo 43 kultūriniame sluoksnyje aptikti archeologiniai radiniai. A. Gerbutavičiūtės nuotr.

Fig. 2. Finds from the cultural layer in test pit 43.

tinių koklių (kiliminiu ornamentu) šukių. Šurfo apačioje aptiktas guminis bato padas, kaustytas vinutėmis. Sluoksnis datuojamas XVII a., tačiau greičiausiai buvo suardytas XX a. pradžioje (1 pav.).

Šurfas 43 tirtas Alsėdžių vidurinės mokyklos stadiono R dalyje, tvarkomos futbolo aikštės R pakraštyje. Pasiekus 1,2 m gylį nuo dabartinio žemės paviršiaus, fiksuotas juodos žemės kultūrinio sluoksnio horizontas. Jame aptikta žiestos glazūruotos bei neglazūruotos apžiestos keramikos šukių, polichrominės glazūros bei bangelių ornamento lėkščių šukių, plokštinio koklio dalis su inicialu „W“ apatiniame dešiniajame kampe. Kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVII–XVIII a., fiksuotas tiriamo šurfo dugne, 1,75 m gylyje (2 pav.).

Šurfas 46 tirtas centrinėje stadiono dalyje, tvarkomos futbolo aikštės Š pakraštyje. 60 cm gylyje buvo pasiektas 70 cm storio tamsiai rudos – juodos žemės kultūrinis sluoksnis, identiškas fiksuotiems šurfuose 41 ir 43, datuojamas XVII–XX a. pradžia.

Likusiuose šurfuose fiksuoti stratigrafiniai sluoksniai datuoti XIX–XX a. laikotarpiu.

The historic part of Alsėdžiai

In 2013, a field evaluation was conducted in the historic part of the town of Alsėdžiai. An evaluation (test pits 37–46, a total of 10 m^2) was also conducted at the site of reconstruction work in the Alsėdžiai Secondary School stadium, which is in the central part of the town's protected territory.

In all, 46 1 m^2 trial test pits (a total of 46 m^2) were excavated during the 2013 evaluation. The cultural layer recorded during the evaluation was 0.3–1.8 m thick. An archaeologically valuable 17th–18th-centuries cultural layer was recorded in test pits 3–8, 10, 13, 15–16, 18–19, 23–24, 32, 41 (Fig. 1), 43 (Fig. 1), and 46. Stratigraphic 19th–20th-centuries layers were recorded in the remaining test pits.